ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
Διδαγμένο κείμενο
Ἀριστοτέλους *Ἠθικὰ Νικομάχεια* (Β1,1-4)

Διττῆς δὴ τῆς ἀρετῆς οὔσης, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν, διόπερ ἐμπειρίας δεῖται καὶ χρόνου, ἡ δ' ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ τοὔνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλῖνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἂν ἐθισθείη ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἂν μυριάκις αὐτὸν ἐθίζῃ τις ἄνω ῥιπτῶν, οὐδὲ τὸ πῦρ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἂν ἐθισθείη. Οὔτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους.

Ἔτι ὅσα μὲν φύσει ἡμῖν παραγίνεται, τὰς δυνάμεις τούτων πρότερον κομιζόμεθα, ὕστερον δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποδίδομεν (ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰσθήσεων δῆλον· οὐ γὰρ ἐκ τοῦ πολλάκις ἰδεῖν ἢ πολλάκις ἀκοῦσαι τὰς αἰσθήσεις ἐλάβομεν, ἀλλ' ἀνάπαλιν ἔχοντες ἐχρησάμεθα, οὐ χρησάμενοι ἔσχομεν)· τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἃ γὰρ δεῖ μαθόντας ποιεῖν, ταῦτα ποιοῦντες μανθάνομεν, οἷον οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ κιθαρίζοντες κιθαρισταί· οὕτω δὴ καὶ τὰ μὲν δίκαια πράττοντες δίκαιοι γινόμεθα, τὰ δὲ σώφρονα σώφρονες, τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι.

Α1. Από το παραπάνω κείμενο να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του αποσπάσματος: «**Οὔτ' ἄρα φύσει... τὰ δ' ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι**».

Μονάδες 10

Β1. Ποια είναι, κατά τον Αριστοτέλη, τα είδη της αρετής; (μονάδες 5). Με ποιον τρόπο κατακτάται καθεμία (μονάδες 5) και ποιος έχει την κύρια ευθύνη για τη μετάδοση ή την απόκτησή τους; (μονάδες 5)

Μονάδες 15

Β2. «τὰς δ' ἀρετὰς λαμβάνομεν ἐνεργήσαντες πρότερον»:
Πώς οδηγείται ο Αριστοτέλης σε αυτή τη θέση (μονάδες 5) και πώς την τεκμηριώνει; (μονάδες 10).

Μονάδες 15

Β3. Ποια είναι η τριμερής «διαίρεση» της ψυχής, κατά τον Αριστοτέλη, και πώς σχετίζεται αυτή με τις ανθρώπινες αρετές;

Μονάδες 10

Β4. Για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις του κειμένου, να γράψετε ένα ομόρριζο ουσιαστικό και ένα ομόρριζο επίθετο της νέας ελληνικής, απλό ή σύνθετο: **οὔσης, ἔσχηκε, πεφυκότων, χρησάμενοι, μανθάνομεν.**

Μονάδες 10

Γ. Αδίδακτο κείμενο
Ἰσοκράτους *Ἀρχίδαμος*, 103-105

Οἶμαι γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἀγνοεῖν, ὅτι πολλαὶ πράξεις ἤδη τοιαῦται γεγόνασιν, ἃς ἐν ἀρχῇ μὲν ἅπαντες ὑπέλαβον εἶναι συμφοράς, καὶ τοῖς παθοῦσι συνηχθέσθησαν, ὕστερον δὲ τὰς αὐτὰς ταύτας ἔγνωσαν μεγίστων ἀγαθῶν αἰτίας γεγενημένας. Καὶ τί δεῖ τὰ πόρρω λέγειν; Ἀλλὰ καὶ νῦν τὰς πόλεις τάς γε πρωτευούσας, λέγω δὲ τὴν Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων, εὕροιμεν ἂν οὐκ ἐκ τῆς εἰρήνης μεγάλην ἐπίδοσιν λαβούσας, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐν τῷ πολέμῳ προδυστυχήσασαι πάλιν αὐτὰς ἀνέλαβον, ἐκ δὲ τούτων τὴν μὲν ἡγεμόνα τῶν Ἑλλήνων καταστᾶσαν, τὴν δ' ἐν τῷ παρόντι τηλικαύτην γεγενημένην, ὅσην οὐδεὶς πώποτ' ἔσεσθαι προσεδόκησεν· αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι φιλοῦσιν.

συνάχθομαι : συμπονώ, συμπάσχω

Γ1. Να γράψετε στο τετράδιό σας τη μετάφραση του παραπάνω κειμένου.

Μονάδες 20

Γ2. Να γράψετε στο τετράδιό σας τον τύπο που ζητείται για καθεμία από τις παρακάτω λέξεις:
ὑμᾶς : την αιτιατική ενικού αριθμού στο γ΄ πρόσωπο
πόρρω : τον υπερθετικό βαθμό
ἀγαθῶν : το επίρρημα στον θετικό βαθμό
αὑτὰς : τη γενική πληθυντικού αριθμού στο β΄ πρόσωπο στο ίδιο γένος
ἡγεμόνα : τη δοτική πληθυντικού αριθμού
οἶμαι : το γ΄ ενικό πρόσωπο του παρατατικού
ὑπέλαβον : το απαρέμφατο του παρακειμένου στην παθητική φωνή
τοῖς παθοῦσι : τον ίδιο τύπο στον μέλλοντα
ἔγνωσαν : το γ΄ ενικό πρόσωπο της ευκτικής στον ίδιο χρόνο
καταστᾶσαν : το β΄ ενικό πρόσωπο της προστακτικής στον ίδιο χρόνο και στην ίδια φωνή.

Μονάδες 10

Γ3α. Να γίνει πλήρης συντακτική αναγνώριση των παρακάτω τύπων: **ὑμᾶς, συμφοράς, τοῖς παθοῦσι, τί, λαβούσας, ἡγεμόνα.**

(μονάδες 6)

Γ3β. «αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι φιλοῦσιν»:
Να μεταφέρετε την παραπάνω πρόταση στον πλάγιο λόγο, και με τους δύο τρόπους, με εξάρτηση από τη φράση: «**Ὁ ῥήτωρ εἶπεν**».

(μονάδες 4)

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Α1 Επομένως, ούτε σύμφωνα με τη φύση ούτε αντίθετα με τη φύση δε δημιουργούνται (γεννιούνται) οι αρετές, αλλά από τη φύση έχουμε την ιδιότητα να τις δεχτούμε, ενώ τελειοποιούμαστε με τον εθισμό.

Επιπλέον, για όσα υπάρχουν σε εμάς εκ φύσεως, τις δυνατότητες (ικανότητές) τους τις αποκτούμε (τις έχουμε) από

πριν, ενώ προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες αργότερα (πράγμα που γίνεται φανερό στις αισθήσεις· γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις με το να έχουμε δει πολλές φορές ή να έχουμε ακούσει πολλές φορές, αλλά αντίθετα έχοντάς τες κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει [και ξανακάνει] χρήση τους)· ενώ τις αρετές τις αποκτούμε, αφού πρώτα ενεργήσουμε, όπως ακριβώς (συμβαίνει) και στις άλλες τέχνες· όσα, δηλαδή, πρέπει να τα κάνουμε, αφού τα μάθουμε, αυτά τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα, όπως για παράδειγμα χτίζοντας γίνονται (οι άνθρωποι) οικοδόμοι και παίζοντας κιθάρα (γίνονται) κιθαριστές· έτσι, λοιπόν, και εφαρμόζοντας (πράττοντας) δίκαιες πράξεις γινόμαστε δίκαιοι, (πράττοντας) σώφρονες πράξεις (γινόμαστε) σώφρονες, (πράττοντας) γενναίες πράξεις (γινόμαστε) γενναίοι.

Β1. Ο Αριστοτέλης διακρίνει δύο είδη της αρετής: τη διανοητική και την ηθική αρετή. Η διανοητική (σοφία, σύνεση, φρόνηση) έχει σχέση με το «κυρίως λόγον ἔχων» μέρος της ψυχής, όπως το ονομάζει ο φιλόσοφος. Η ηθική αρετή (δικαιοσύνη, σωφροσύνη, ανδρεία) έχει σχέση με το επιθυμητικό μέρος της ψυχής.

Το κύριο γνώρισμά της διανοητικής αρετής είναι ότι χρωστά τη γένεση και την αύξησή της κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία. Γι' αυτό ακριβώς η απόκτησή της προϋποθέτει πείρα και χρόνο «τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει… δεῖται καὶ χρόνου». Από την άλλη πλευρά, την ηθική αρετή την αποκτά ο άνθρωπος με τον εθισμό, τη συνήθεια, την άσκηση σε ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς «ἐξ'ἔθους». Ο Αριστοτέλης, μάλιστα, για να ενισχύσει αυτή την άποψη, τονίζει την ετυμολογική συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στις λέξεις «ηθική» και «έθος». Είναι γνωστό, εξάλλου, ότι ο Αριστοτέλης πίστευε πως ανάμεσα στις λέξεις ηθική, ἦθος (= χαρακτήρας) και ἔθος(= εθισμός, συνήθεια, άσκηση σε ένα συγκεκριμένο τρόπο συμπεριφοράς) δεν υπάρχει απλώς συνάρτηση, αλλά

εξάρτηση σε απόλυτο βαθμό του ἔθους από το ἦθος. Και στον Πλάτωνα συναντούμε την ίδια διδασκαλία: «ἐμφύεται πᾶσι…το πᾶν ἦθος δια ἔθος». Λέει μάλιστα ο Πλάτωνας ότι ο άνθρωπος μπορεί να αποκτήσει κάποια ψυχικά χαρακτηριστικά ήδη από τα πρώτα στάδια της ανάπτυξής του.

Είναι φανερό ότι για την απόκτηση των ηθικών αρετών το βάρος της ευθύνης πέφτει στο διδάσκοντα, στην εκπαίδευση και στους φορείς της, ενώ στις ηθικές αρετές το βάρος για την απόκτησή τους πέφτει κατά κύριο λόγο στο ίδιο το εθιζόμενο άτομο που ενδιαφέρεται να αποκτήσει αυτές τις αρετές.

Β2. Ο Αριστοτέλης προσπαθεί να ενδυναμώσει τη θέση του, ότι δηλαδή καμία από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως. Η συλλογιστική του στηρίζεται στην αντίθεση ανάμεσα στις έννοιες «δύναμις» και «ενέργεια». Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ ενέργεια είναι η πραγμάτωση της δυνατότητας.

Ο Αριστοτέλης ξεκινάει το συλλογισμό του διερευνώντας πρώτα τι συμβαίνει σε όσα χαρακτηριστικά έχουμε μέσα μας εκ φύσεως. Αυτά έχουν εκ των προτέρων μέσα τους τη δυνατότητα να πραγματωθούν, η πραγμάτωσή τους όμως ακολουθεί, χωρίς να χρειάζεται ο εθισμός και η επανάληψη μιας ενέργειας «Ἔτι…ἔσχομεν.». Προς επίρρωση της επιχειρηματολογίας του χρησιμοποιεί το παράδειγμα των αισθήσεων.

Αντίθετα στις ηθικές αρετές, που είναι επίκτητες και δεν ακολουθούν την πορεία των έμφυτων πραγμάτων, προηγείται η ενέργεια, δηλαδή η εξάσκηση, η επανάληψη και ακολουθεί η κατάκτηση της ηθικής αρετής «τάς δ’ ἀρετάς…πρότερον».

Για να αποκτήσει κάποιος την ηθική αρετή είναι αναγκαίο να εξασκηθεί σ’ αυτή˙ το ίδιο ισχύει και στην τέχνη. Με μια αναλογία λοιπόν, ο φιλόσοφος «ὥσπερ…τεχνῶν» αποδεικνύει πως ο τρόπος απόκτησης των αρετών είναι όμοιος με την απόκτηση μιας ικανότητας στις τέχνες. Έτσι, όσα πρέπει ο άνθρωπος να μάθει να κάνει, τα μαθαίνει με την άσκηση « ἃ γάρ δεῖ… μανθάνομεν».

Στη συνέχεια χρησιμοποιεί δύο παραδείγματα από την καθημερινή ζωή που αφορούν τις πρακτικές τέχνες για να ισχυροποιήσει τα λεγόμενά του «οἷον… κιθαρισταί». Για να αποκτήσει κάποιος την ικανότητα του οικοδόμου ή του κιθαριστή, πρέπει πρώτα να εξασκηθεί στο χτίσιμο ή στο παίξιμο της κιθάρας αντίστοιχα. Ανάλογα οι άνθρωποι γίνονται δίκαιοι κάνοντας δίκαιες πράξεις, σώφρονες κάνοντας σώφρονες πράξεις και ανδρείοι κάνοντας πράξεις ανδρείας «οὕτω δή… ἀνδρεῖα ἀνδρεῖοι». Είναι χαρακτηριστικό βέβαια, πως δεν αρκούν μόνο οι πράξεις ανδρείας, δικαιοσύνης και σωφροσύνης αλλά εκείνος που τις πράττει οφείλει να έχει συνείδηση του τι πράττει, έχοντας επιλέξει ενσυνείδητα τις πράξεις αυτές και έχοντας κάνει τις πράξεις αυτές μόνιμο, σταθερό και αμετάβλητο τρόπο συμπεριφοράς.

Τέλος, για τον φιλόσοφο η ενέργεια έχει μεγαλύτερη δύναμη, γιατί εξαρτάται από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ η δύναμη σχετίζεται με τη φύση και υπάρχει ανεξάρτητα από τον άνθρωπο.

Β3. Σχολικό Βιβλίο, σσ. 152-153, «Η ψυχή του ανθρώπου…σε ηθικές και διανοητικές»

Β4. ουσία, οντολογικός
σχέση, σχετικός
φύση, έμφυτος
χρήμα, χρηστικός
μάθηση, μαθητικός

Γ1. Γιατί νομίζω ότι εσείς δεν αγνοείτε (γνωρίζετε), ότι πολλές πράξεις πλέον τέτοιου είδους έχουν γίνει, τις οποίες στην αρχή αφενός όλοι θεώρησαν ότι είναι συμφορές, και συμπόνεσαν με τους παθόντες, αργότερα όμως αντιλήφθηκαν ότι αυτές οι ίδιες

έχουν γίνει υπαίτιες για τα πιο μεγάλα καλά. Και γιατί πρέπει να μιλάω (μιλάμε) για τα μακρινά; Αλλά και τώρα οι πόλεις βέβαια, οι οποίες είναι πρώτες, και εννοώ αυτή των Αθηναίων και (αυτή) των Θηβαίων, μπορούμε να βρούμε ότι απέκτησαν μεγάλη ανάπτυξη όχι εξαιτίας της ειρήνης, αλλά εξαιτίας όσων, αφού πέρασαν δυστυχίες πρωτύτερα στη διάρκεια του πολέμου, ανέκαμψαν πάλι, και από αυτές η μία κατέστη (έγινε) η αρχηγική δύναμη μέσα στους Έλληνες, ενώ η άλλη έχει γίνει τόσο μεγάλη το τωρινό διάστημα, όση κανείς ποτέ μέχρι σήμερα δεν προσδοκούσε ότι θα γίνει· διότι οι φήμες και οι δόξες συνηθίζουν να δημιουργούνται όχι με την αδράνεια αλλά με τους αγώνες.

Γ2. (ἕ)

πορρωτάτω
εὖ
ὑμῶν αὐτῶν
ἡγεμόσι (ν)
ᾤετο /ᾧτο
ὑπειλῆφθαι
τοῖς πεισομένοις
γνοίη
κατάστηθι

Γ3. α) ὑμᾶς: υποκείμενο στο ειδικό απαρέμφατο οὐκ ἀγνοεῖν, (ετεροπροσωπία)
συμφοράς: κατηγορούμενο στο ἅς μέσω του συνδετικού απαρεμφάτου εἶναι
τοῖς παθοῦσι: επιθετική μετοχή με υποκείμενο το άρθρο της (τοῖς) που λειτουργεί συντακτικά ως αντικείμενο στο ρ. συνηχθέσθησαν

τι: επιρρηματικός προσδιορισμός, αιτιατική της αιτίας στο τὰ πόρρω λέγειν
λαβούσας: κατηγορηματική μετοχή αναφέρεται στο τὰς πόλεις, εξαρτάται από το εὕροιμεν ἄν
ἡγεμόνα: κατηγορούμενο στο τὴν μὲν μέσω του συνδετικού τύπου καταστᾶσαν.

Γ3. β) Ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ γὰρ ἐπιφάνειαι καὶ λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι φιλοῖεν

Ὁ ῥήτωρ εἶπεν τάς γὰρ ἐπιφανείας καὶ λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίγνεσθαι φιλεῖν.

ΤΙΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΘΗΚΕ Ο ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΩΝ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΩΝ
«ΟΜΟΚΕΝΤΡΟ» ΦΛΩΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΧΑΝΙΩΤΗ Ν. – ΧΑΤΖΗΤΣΟΜΠΑΝΗ Μ. – ΧΟΝΔΡΟΥ Λ.